

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

MAKEDONIE

Přemysl Rosůlek

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

MAKEDONIE

Přemysl Rosůlek

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Makedonie

PŘEMYSL ROSŮLEK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

© Přemysl Rosůlek, 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-342-8

Obsah

Úvod	7
Makedonie – územní vymezení	10
Makedonie ve starověku	13
Makedonie ve středověku	20
Osmanská říše a Makedonie	25
Krise Osmanské říše	28
Národní hnutí Makedonců	30
Obyvatelstvo Makedonie	30
Pohledy na národní hnutí Makedonců	33
Počátky národního obrození Makedonců	36
Vnitromakedonská revoluční organizace	40
Makedonie v socialistické Jugoslávii (1944–1991)	45
Albánská otázka v socialistické republice	51
Na cestě k úplné samostatnosti	53
První období nezávislosti (1991–2001)	57
Nástup středo-levé vládní koalice (1992)	59
Rebelující albánská menšina	60
Řecký odpor proti Makedonii	63
Makedonie a Jugoslávie	67
Makedonie a Bulharsko	69
Makedonie a Albánie	69
Postoj ostatních států k nezávislosti Makedonie	70
Pokračování vlády levého středu (1994–98)	71
Nástup vlády pravice a nacionalistů (1998)	74
Krizový rok 2001	78
Na pokraji občanské války	78
Na cestě k mírové dohodě	81
Rámcová dohoda aneb více práv Albáncům	82
Obtížná cesta ke schválení mírové dohody	84
Postkonfliktní rekonstrukce – nový začátek (2001–2005)	87
Amnestie	87
Návrat policejních sil	88
Volby 2002 – vítězství bývalého teroristy	90
Sčítání lidu	92
Role mezinárodního společenství po konfliktu	92

Prezidentské volby (2004)	95
Další významná témata Rámcové dohody	96
Volby 2006 aneb návrat pravice	98
Závěr	103
Česko-makedonské vztahy	106
Kultura a společnost	106
Politika	109
Historická chronologie	112
Encyklopedické heslo	115
Makedonská hymna	120
Přehled představitelů moderní Makedonie	121
Tajemníci Ústředního výboru KS Makedonie	121
Prezidenti nezávislé Makedonie	121
Premiéři nezávislé Makedonie	121
Zastupitelské úřady	122
Jazyková první pomoc	123
Literatura	126
1. Internetové zdroje	126
2. Doporučená literatura	126
Seznam použitých zkratk	128

Úvod

Moderní makedonská otázka se zrodila v 70. letech 19. století. Úpadek Osmanské říše a souběžné národněosvobozené procesy na Balkáně umožnily vznik moderních států: Řecka, Srbska, Rumunska, Černé Hory a také Bulharska, které pod ochranou carského Ruska získalo rovněž území Makedonie. K této změně došlo začátkem roku 1878 na základě sanstefanského míru poté, co Osmanská říše utrpěla porážku od carské armády. Velké Bulharsko ovšem vydrželo pouze několik měsíců. V létě téhož roku západní mocnosti prosadily v přímém rozporu s bulharskými zájmy navrácení Makedonie zpět k Osmanské říši. Toto rozhodnutí Berlínského kongresu bylo ale také jen dočasné. Bulharsko usilovalo o znovuzískání Makedonie s pomocí církve, učitelů, ale i prostřednictvím ozbrojených skupin. Srbsko i Řecko měly přitom stejné ambice, ale také podobné prostředky. Makedonská otázka se tak stala otázkou krvavou a ještě více ji vyhroutil balkánské války a vznik Albánie v letech 1912–13. Tirana okamžitě vznesla územní nároky na severozápadní oblasti historické Makedonie, v nichž žijí etničtí Albánci, ale které dnes náleží Republice Makedonie (RM, též FYROM). Prakticky všechny země, které dnes sousedí s Republikou Makedonie, vznášely v nedávné minulosti teritoriální nároky na Makedonii, a proto jsou nezřídka označovány jako „čtyři vlci“. Kosovo se z perspektivy Makedonců v posledních letech stává „pátým vlkem“, neboť územní požadavky na část severozápadní Makedonie lze občas zaznamenat i z Prištiny.

Makedonie, respektive ta její část, která dnes tvoří samostatný stát, se stala svazovou republikou v rámci federativní komunistické Jugoslávie po 2. světové válce. Tehdy byli Makedonci poprvé uznáni jako národ a jejich jazyk se stal oficiálním jazykem jedné ze svazových republik. Nekontrolovatelný rozpad Jugoslávie začátkem 90. let pak výrazně přispěl k vyhlášení makedonské nezávislosti. Období samostatnosti však nebylo a dodnes není nikterak idylické. Nový stát se musel vyvíjet s nepříznivými mezinárodněpolitickými souvislostmi i se závažnými vnitropolitickými problémy, z nichž lze na-

mátkou uvést drastický pokles i tak nevalné životní úrovně obyvatelstva, vysokou nezaměstnanost, všudypřítomnou korupci, a zejména napjaté vztahy mezi většinovým obyvatelstvem pravoslavných Makedonců a početnou albánskou menšinou.

Text čtenářům nejprve stručně přibližuje vývoj na makedonském území od starověku přes středověk až do rozpadu Osmanské říše. Hranice Makedonie i význam pojmu se v průběhu historie měnily, proto je samotný začátek zaměřen na vymezení názvu. Hlavní část knihy se však zabývá problematikou současné Republiky Makedonie. Toto období v knize začíná kontroverzním národním obrozením Makedonců a uzavírá jej významná událost, kdy byl Republice Makedonie Bruselem přiznán statut kandidátské země do EU v roce 2005.

Podrobněji kniha rozebírá i problematiku vztahů Republiky Makedonie se sousedními státy v prvních letech konsolidace nového státu. Hlavním tématem tu jsou vyhrocené makedonsko-řecké vztahy (1991–95), jejichž symbolickým vyústěním je přijetí země do OSN pod přechodným názvem *Former Yugoslav Republic of Macedonia* (FYROM) – tedy Bývalá jugoslávská republika Makedonie – který vlastně platí dodnes. Také Bulharsko mělo v 90. letech problémy s uznáním makedonského národa a jazyka, a ani Srbsko pod vládou Miloševiče dlouho nejevilo ochotu uznat makedonský stát, zatímco Albánie prosazovala zájmy etnických Albánců v Makedonii. A když už se vztahy se sousedními zeměmi začaly zlepšovat, kosovská krize a statisíce albánských uprchlíků v plné síle odhalily největší slabinu Makedonie – vztahy většinového makedonského obyvatelstva s velmi početnou albánskou menšinou. Ačkoliv se kromě etnických Albánců v zemi nachází celá řada dalších menšin jako Srbové, Turci, Romové, Arumuni, Bosňáci a Torbeši, jejich procentuální podíl na celkové populaci stejně jako vliv na „velkou“ politiku makedonského státu je – na rozdíl od albánské menšiny – nevýznamný.

Další kvalitativně odlišná etapa začíná v roce 2001, kdy Makedonii sužoval šestiměsíční konflikt mezi bezpečnostními silami státu a albánskými ozbrojenci z tzv. Národně osvobozenecké armády (NLA) na severozápadě země. Tuto krizi se podařilo relativně rychle zažehnat díky energické diplomatic-

ké intervenci mezinárodního společenství (EU, NATO, OBSE). Konflikt ukončily podpisy makedonských a albánských politických představitelů pod mírovou smlouvou známou jako *Rám-cová dohoda*, která výrazně zlepšuje postavení albánské menšiny v zemi. Naplňování dohody v následujících letech ale bylo doprovázeno komplikacemi, neboť Makedonci mají pocit, že ztratili svůj národní stát a Albáncům ustoupili příliš. Albánce navíc podezírají, že jim nejde o lidská práva, ale o odtržení západních území. Na druhé straně etničtí Albánci nezřídka *Rám-covou dohodu* chápou jen jako první krok k dalším dohodám, které ještě více zlepší jejich postavení v Republice Makedonii.

V současné době se zdá, že přece jenom svítá na lepší časy. Makedonie má naději, že se v dohledné době stane členskou zemí NATO, i když tomu klade Řecko vážné překážky (tvrdí přitom, že jde pouze o název země!), a usiluje i o členství v EU. Ovšem nelze zapomínat, že Makedonie je i nadále vystavena celé řadě rizik, které brzdí přehnaný optimismus, od korupce přes organizovaný zločin až ke kosovské otázce.

Makedonie – územní vymezení

Jaké je nejvhodnější kritérium pro definování geografických hranic etymologického pojmu Makedonie? Historické, etnografické či snad hranice současné Republiky Makedonie? Vzhledem ke komplikovanému historickému vývoji i neobyčejně pestré demografické struktuře obyvatelstva regionu bude určení makedonské hranice vždy nepřesné, a to jak podle jednoho z výše uvedených kritérií, tak i na základě jejich syntézy. Pravděpodobně nejcitovanější kartograf Makedonie Henry Robert Wilkinson trefně poznamenal, že není snadné najít dva odborníky, kteří by se shodli na přesném vytyčení hranic Makedonie. Ve skutečnosti byl zeměpisný význam pojmu Makedonie v rozličných obdobích od antiky až po současnost různý. O Makedonii a Makedoncích se vyjadřovali již řečtí učenci Ptolemaios a Hérodotos. Ptolemaios považoval území Makedonie za oblast mezi Šar Planinou a pohořím Rodopy. Hérodotos zase jako otec historie již zaznamenal počátky starověkého makedonského státu.

Pojem Makedonie se objevil v 7. století před n. l. Z antického období pocházejí dvě pověsti o původu názvu. Podle jedné verze je název odvozen od mytického vladaře Makedona, jenž byl údajně synem boha Dia a Thie. Druhou variantou je, že Makedon byl synem Aiola, otce Helénů. Podle historika Jana Rychlíka má název slova *Makedonia* zřejmě řecký původ. *Makednós* znamenalo vysoký a Řekové tak označovali horské oblasti na severu. Podle jiného zdroje antická legenda označovala Makedonce za tak velké lidi, že když upadli, tak nemohli vstát bez pomoci. Takže i v tomto případě je *Makednós* synonymem pro velkého člověka.

Při vyslovení slova Makedonie se čtenáři nejspíše vybaví starověký státní útvar, který se za panování Alexandra Makedonského, respektive Velikého rozprostíral od Jaderského moře až k Hindikúši a povodí řeky Indus (323 před n. l.). Ještě před expanzí k této slavné starověké říši se Makedonie rozprostírala severně od Thesálie, západně od Thrákie a východně od Ilýrie, tedy v oblasti dnešního severního Řecka a jižní

Makedonie. Původně se jednalo o oblast severně od poloostrova Chalkidiki, zejména povodí řeky Vardar. V období vlády Alexandrova otce Filipa II. (vládl 359–336 před n. l.), který byl vlastním strůjcem rozkvětu makedonského státu a pozdějších výbojů, pojem Makedonie geograficky představoval teritorium sahající na západě až k Jaderskému moři, tedy na území současné Albánie, a na východě zasahující do území dnešního Bulharska až za řeku Mesta.

Již zmiňovaná územní expanze a Makedonská veleříše nepřežila svého tvůrce Alexandra Velikého. Po jeho smrti se říše zhroutila a vojevůdcovi generálové a nástupci (diadochové) si ji rozdělili. Samotná Makedonie se přitom pod vládou Antigonovců scvrkla na území nedosahující ani rozlohy Makedonie Filipa II. a zmítána vnitřními konflikty nedokázala efektivně čelit vnějším nepřítelům.

V první polovině 2. století před n. l. – po sérii válek – byla Makedonie pohlcena Římem. Římskou provincií *Macedonia* se stala v roce 148 před n. l. Římané k ní připojili také Épeiros a Ilýrii, takže Makedonie se znovu rozprostírala od Jaderského moře v oblasti dnešní Albánie přes současnou Republiku Makedonie a Chalkidiki na východ, kde zahrnovala rovněž rozsáhlé oblasti dnešního severního a středního Řecka. V rámci Byzantské říše existovala Makedonie jako *thema* (provincie) přibližně v jihovýchodní části současného Bulharska.

Po pádu Byzance název Makedonie prakticky vymizel z map, a pokud byl vůbec kdy zmiňován, tak spíše odkazoval na slavnou říši Alexandra Velikého.

V období, kdy byla dnešní Makedonie součástí středověkého bulharského anebo srbského státu, nebylo makedonské území přesně definováno. V období Osmanské říše byla Makedonie součástí *Rumelie*, jak osmanští Turci souhrnně nazývali evropské državy.

Makedonie vstoupila do obecného povědomí až díky zvýšenému zájmu západoevropských cestovatelů o antické Řecko v období renesance. Změny na mapách 19. století již zohledňovaly probouzení a vývoj jednotlivých národních hnutí na balkánském poloostrově. Na nejvýznamnějších etnografických mapách Balkánu před rokem 1878 je Makedonie zakreslena jako území obývané Bulhary. Většina evropských zdrojů

operuje s termínem Makedonie v souvislosti s územím o rozsahu 25 000 čtverečních mil. Pro Osmanskou říši ale pojem Makedonie stále nepředstavoval významný teritoriální faktor, název Makedonie nebyl dokonce povolen. Na základě územní reformy byla Makedonie roku 1864 rozdělena mezi *vilájety* Skopje (Ushkub), Bitola (Monastir) a Soluň (Thessaloniky). V úředním jazyce Osmanů se tedy ani nadále nehovořilo o Makedonii, nýbrž o třech vilájetech (*vilâyât-i selâse*).

Na základě územních změn roku 1878, kdy se Makedonie nejdříve stala součástí Bulharska, aby byla následně navráćena zpět Osmanské říši, byla Makedonie državou „nemocného muže na Bosporu“ obklíčenou kromě Řecka také nově vzniklými národními státy, Srbskem a Bulharskem, které si svorně brousily zuby na budoucí snadnou kořist.

Makedonie tak začala do obecného povědomí pronikat až mnohem později, a to po založení teroristické Vnitromakedonské revoluční organizace (VMRO) roku 1893 a po Ilinden-ském povstání proti Osmanům roku 1903; to se také nazývá Kruševské, a to podle města, kde proběhlo a následně byla vyhlášena republika – první na Balkáně.

Snad nejvýstižněji lze Makedonii označit – a zároveň v souladu s moderními dějinami i rozčlenit – podle jejího rozdělení po balkánských válkách (1912–13), kdy bylo území Makedonie rozděleno mezi Bulharsko (**Pirinská** Makedonie), Řecko (**Egejská** Makedonie) a Srbsko (**Vardarská** Makedonie).

Hranice současné Republiky Makedonie (RM/FYROM) jsou přitom totožné s hranicemi svazové Makedonie v rámci bývalé federativní Jugoslávie – Lidové republiky Makedonie (LRM) z let 1946–63 a Socialistické republiky Makedonie (SRM) z let 1964–91. Republika Makedonie je proto někdy také nazývána Vardarskou Makedonií, a to podle „národní“ řeky Vardar, i když hranice Vardarské Makedonie z roku 1913 zahrnovaly též části území dnešního jižního Srbska, kde byla koneckonců svazová republika Makedonie koncem 2. světové války založena.

Makedonie ve starověku

Geografická poloha Makedonie nabízí vhodné podmínky pro budování lidských osídlení, neboť skýtá poměrně příznivé klimatické podmínky a úrodná údolí, řeky, jezera a pastviny, které přitahovaly pastevce koz, dobytka, koní, a zejména ovcí. Již ve starověku byla oblast Makedonie proslulá pěstováním vinné révy i těžbou dřeva a drahých kovů.

V prehistorickém období sehrávala Makedonie významnou roli pro kulturní vývoj na Balkáně. Údolí řeky Vardar, Strumice a Strumy sloužily jako přirozené trasy nejen pro obchod, ale i migraci obyvatelstva. Makedonie byla jakýmsi prostředníkem mezi egejsko-anatolijskou a středoevropskou oblastí.

Území Makedonie bylo osídleno lidmi už od paleolitu. Zcela průkazné doklady o zaznamenané lidské činnosti však sahají až do mladší doby kamenné (neolitu), který se z oblasti tzv. Úrodného půlměsíce odtud šířil dál do Evropy. Lidé měli v Makedonii již kolem 6. tisíciletí před n. l. stálá sídla a zabírali se primitivním zemědělstvím a pastevectvím.

Vzhledem k obdobným archeologickým nalezištím v Anadolii se tato kultura, zřejmě spjatá s první vlnou indoevropského (protoindoevropského) osídlení, souhrnně nazývá balkánsko-anatolijská (v letech 2300–1900 před n. l.) a obyvatelstvo také jako prathrácké. Nejvýznamnějším archeologickým nalezištěm v Makedonii přinášejícím svědectví o této době je Vršnik nedaleko obce Tarinci u města Štip. Nálezy odhalily nářadí z kamene i kostí, hliněné výrobky, jednoduchou i zdobenou keramiku a nádoby, které sloužily také k vyznávání kultů a k náboženským účelům. Archeologové tu ale objevili i prakry na vrhání hliněných kuliček. Obdobná naleziště odkryli archeologové rovněž u Ohridského jezera.

Dobu bronzovou lze v Makedonii (podobně jako u nás) vymezit obdobím 2000–1200 před n. l. V této periodě dochází také k jednomu z tzv. stěhování národů. Etnickou strukturu místního obyvatelstva výrazně mění migrační vlny, které zahrnovaly stěhování indoevropských kmenů z ruských stepí. V následném procesu indoeuropeizace se nově příchozí smísili

s místními kmeny. V období tohoto z etnického hlediska velmi pestrého přesunu obyvatelstva přišli do oblasti Makedonie také předchůdci antických Makedonců, kteří se zde etablovali kolem 9. století před n. l. Území dále obývali Ilyrové, Thrákové, Pajonové, Edonové, Pelagonové aj.

O existenci Makedonců se zmiňuje již řecký historik Hérodotos v 5. století před n. l. Avšak určit přesnou identitu makedonského obyvatelstva není jednoduché vzhledem k tomu, že přes území Makedonie se ve 2. tisíciletí před n. l. přehnalo několik migračních vln. Antičtí Makedonci se promíchávali s dalšími etniky, na západě sousedili s Ilyry, ale nelze ani dnes jednoznačně říci, zda měli původně blíže k Thrákům či Řekům. Jisté je však jedno – a totiž, že starověcí Makedonci mají pramálo společného s těmi současnými.

Antickým Makedoncům příliš nepomohlo ani přijetí řecké kultury s takovou důsledností, že kolem 5. století před n. l. hovořili už pouze řecky. Samotnými Řeky nebyli Makedonci ze severu považováni za Řeky. Řekové často pokládali za barbaru všechny obyvatele na sever od hory Olymp, což platí dvojnásob pro poměrně vzdálené severní horské kmeny. Podle Hérodota nechtěli Řekové připustit makedonského panovníka Alexandra I. (498–454 před n. l.), který usiloval o sblížení s řeckými státy, na sportovní soutěže Helénů pro jeho barbarský původ. Makedonce nepovažoval za Řeky čili Helény ani proslulý athénský řečník a politik Démosthenés (382–322 před n. l.), který pronášel proslulé proslovy proti makedonskému králi Filipovi – tzv. filipiky, o němž správně předpokládal, že usiluje o podmanění Řecka. Naopak Démosthénův starší současník a neméně schopný řečník Ísokratés (436–338 před n. l.) viděl v síle Makedonců šanci pro získání silného spojence ke společnému postupu proti Peršanům.

V období mezi 8. a 6. století před n. l. se v Makedonii s rozvojem obchodu prohlubují sociální rozdíly, roste moc kmenové aristokracie, ale i vliv řeckých kolonií. Počátky městského osídlení sahají v Makedonii zhruba do 4. století před n. l., zrod makedonské státnosti ovšem sahá už k přelomu 7. a 8. století před n. l., i když existující dobové záznamy nelze považovat za příliš spolehlivé, neboť vycházejí často z pochybných pramenů či dokonce z mýtů. Prvním makedonským centrem od-

krytém archeology byla od poloviny 7. století před n. l. až do začátku 4. století před n. l. Aigai (dnešní Vergina), která dnes leží v severním Řecku. Hlavním městem starověké Makedonie se poté stala Pella, druhé nejstarší město Makedonie po Ege, městě, v němž se nacházely hrobky makedonských králů.

Starověký makedonský stát se zkonsolidoval v rozmezí 6. až 5. století před n. l. na severu od řeckých městských center. V první polovině 5. století před n. l. byla Makedonie zpočátku podrobena Peršany, ale následně Makedonci využili oslabování perského vlivu k upevnění vlastní moci a k asimilaci řeckých a dalších kmenů na severu. Z období panování již zmíněného Alexandra I. (vládl asi 485–asi 454 před n. l.) také pocházejí první makedonské mince.

K rostoucímu vlivu Makedonie ve druhé polovině 5. století významně napomohl konflikt mezi Athénami a Spartou a následná vyčerpávající peloponéská válka. Určitého mocenského vakua, které tak vzniklo, dokázali využívat další makedonští panovníci: Perdikkás II. (vládl asi 454–413 před n. l.) a zejména Archeálós I. (vládl 413–399 před n. l.), za jehož vlády se Makedonie rozšiřuje až k moři. V té době dochází také k definitivnímu pořečtování Makedonie s cílem přiblížit ji Řecku. Po vládě Amyntáse III. (vládl asi 393–370 před n. l.), který intrigoval s řeckými městskými státy podle momentální situace, a několika dalších, ne právě významných panovníků, se moci ujímá Filip (Filippos) II. (vládl 359–336 před n. l.), který provedl významné vojenské a hospodářské reformy. Právě ty se staly předpokladem jeho úspěšné územní expanze.

Filip II. se v krátké době vypořádal s Ilyry a Thráky a rozšířil makedonské území do jižní Thrákie (356 před n. l.). Dále upevňoval kontrolu nad severním pobřežím Egejského moře tak, že dokázal zasahovat do vnitřní politiky řeckých měst sužovaných vzájemnými spory. Byl nejen výtečný válečník a organizátor (podílel se na vybudování skutečně profesionální armády i jejích úderných oddílů – tzv. makedonské falangy, ozbrojené až 6 metrů dlouhými kopími, které uspořádané do útvaru zvaného ježek neměly prakticky ve své době konkurenta), ale také veskrze pragmatický politik. Právě jemu se připisuje proslulá věta, že „osel naložený zlatem dobude každou pevnost“.

Athény se proti Makedonii nakonec spojily i se svým rivalem Thébami, ale Filip II. je porazil v rozhodující bitvě u Chairónie (338 před n. l.), a celé Řecko mu tak leželo u nohou. Filip si byl vědom nepopulárnosti makedonské nadvlády nad mnohem staršími a kulturně vyspělejšími státy, a tak formální sjednocení Řecka pod makedonskou nadvládu se realizovalo vyhlášením Korintského spolku, v jehož čele stannul Filip II., s jediným cílem – odčinit bývalé „příkoří“ způsobené Řecku Peršany. Následovalo tedy okamžité vyhlášení války Perské říši a král Filip II. se stal velitelem Řecka s neomezenou pravomocí. Než se však výprava mohla realizovat, panovník byl zavražděn (336 před n. l.). Jeho cíl porazit vojensky Persii si osvojil jeho mladý syn Alexandr (Alexandros; vládl 336–323 před n. l.) zvaný také Veliký. Alexandr Veliký, jehož vychovatelem nebyl nikdo menší než proslulý řecký filozof Aristotelés, nejdříve táhl proti Thrákům a Ilyřům, aby si zajistil naprostý klid v Řecku a evropském zázemí, válku proti Persii zahájil v roce 334 před n. l. První vítěznou bitvu s Peršany svedl Alexandr Veliký u Graniku, a osvobodil tak maloasijské Řeky. Následovalo triumfální tažení Alexandrova vojska Frygií a vítězná bitva u Issu (333 před n. l.) proti mnohonásobné převaze perského vojska vedeného Dáreiem III. Postup územím dnešní Sýrie a Palestiny, kde ho zdrželo jen obléhání Tyru, završil Alexandr v Egyptě (333–332 před n. l.), kde založil své nové hlavní město – Alexandrii. Dále pokračoval na východ, překročil řeku Eufrat a další vítěznou bitvu s Dáreiem svedl u Gaugamél (331 před n. l.) v Asýrii. Alexandr poté obsadil celou Babylónii a také Persepolis. Myšlenku na osvobození Řecka a všech Řeků včetně maloasijských od Peršanů Alexandr teď už nahradil za mnohem ambicióznější vizi velké říše. Pokračoval v tažení dále na východ až do Indie (327–325 před n. l.), a kdyby se neobjevily komplikace, zřejmě by pokračoval dále do Číny. Zejména odpor vojáků a velitelů i tradiční makedonské aristokracie stejně jako nevalné úspěchy při dobývání Indie však rozhodly pro návrat na západ. Aristokracii se Alexandr Veliký ale i tak stále více odcizoval, ať už to bylo vojenskými ambicemi, despotickými způsoby vládnutí anebo sňatky s nemakedonskými ženami, které nařizoval i velitelům a vojákům.

Alexandr Veliký se vrátil do Babylónu (323 před n. l.), ze kterého předtím učinil své sídelní město (325 před n. l.). Řecké mezitím uznali Alexandra za Boha.

Vojevůdce, jehož idea splynutí kultur a společností se uskutecnila jako první velká integrace v dějinách lidstva (epocha helénismu), později v případě Římské říše dokonce i v politické rovině, zemřel v horečkách ve věku pouhých 33 let, dříve, než stihl realizovat připravovanou arabskou expedici (323 před n. l.). V době největšího rozmachu se starověká Makedonie, spíše však je správné hovořit o Makedonské říši, rozprostírala od Jaderského moře až po hřeben Hindikúše a tok řeky Indus. Po smrti Alexandra se však jeho veleříše začala rychle rozpadat.

I když se o to většina Alexandrových nástupců snažila, nikomu z nich se nepodařilo veleříši obnovit. Alexandrův malíčký syn a jeho formální nástupce Alexandr IV. moc pod kontrolou samozřejmě neměl. Vlády v jednotlivých oblastech se ujali Alexandrovi vojevůdci a nástupci (*diadochové*). Řecká města se po smrti obávaného vojevůdce vymanila z letargie a proti nadvládě Makedonců se vzbouřila. Při dělení říše vládu nad Řeckem a Makedonií získal vojevůdce Antipatros (vládl 323–319 před n. l.). Úpadek však nadále pokračoval, neboť Antipatrův syn Kassandros (vládl 317–306 před n. l.), jenž se stal nástupcem trůnu, aby upevnil svou moc, zavraždil matku Alexandra Velikého Olympiadu a asi dva roky nato odstranil i vdovu po Alexandrovi Róxanu a jejího syna Alexandra. Makedonie tak byla zmítána dynastickými spory a vnitřními rozpory, ale byla také vystavena ničivým válkám, do nichž ovšem zároveň také aktivně vstupovala. Chaos v zemi se po smrti Kassandra († 298/297) ještě vystupňoval. Následovaly vyčerpávající boje o moc, přičemž žádný z dalších panovníků nebyl schopen zajistit Makedonii dlouhodobou stabilitu. Vlády se ujal jeden ze synů Antigona – Démétrios zvaný Poliorkétés (oblehatel měst), který tak založil dynastii Antigonovců, v zemi však pro neustálé válčení nepobýval. Navíc na přelomu 4. a 3. století před n. l. se od severu objevili bojovní Keltové (Galové, Galati), kteří Makedonii a Thrákii opakovaně plenili, aby vtrhli i do Řecka, vyplnili Delfy a nakonec se usadili v Malé Asii (Galatie).

Politická a hospodářská stabilizace Makedonie nastala až v období vlády Antigona II. (vládl 277–239 před n. l.) a jeho syna Démétria II. (vládl 239–229 před n. l.), i když nedosahovala ani k hranicím z dob panování Filipa II.

Za vlády Antigona III. (vládl 229–221 před n. l.) ovšem dokázalo makedonské vojsko navázat na bývalou slávu a porazit i Spartu (222 před n. l.) a za Filipa V. (vládl 221–179 před n. l.) Makedonie znovu upevnila své pozice v Řecku. Zemi přitom ohrožovali ze severu Ilyrové, ale Filip V. si s nimi dokázal poradit a získat kontrolu nad strategickými pobřežními oblastmi Ilýrie a nad Skadarem v dnešní severní Albánii. Své zájmy v Ilýrii měla ovšem také rychle expandující Římská říše.

Římané se objevili na Balkáně již ve 20. letech 3. století před n. l. Makedonie pak pocítila rostoucí vliv Říma ve Středomoří na přelomu 3. a 2. století před n. l. Římané kombinovali diplomatickou taktiku uzavírání protimakedonských koalic s přímým válečným tažením. A když se Filip V. spojil s nepřitelem Římanů Hannibalem, tak se otevřený konflikt stal realitou. Zatímco 1. makedonsko-římská válka (215–205 před n. l.) o oblast Ilýrie neměla ještě jednoznačného vítěze, 2. makedonsko-římská válka (200–197 před n. l.) skončila pro Makedonii drtivou porážkou, která znamenala nejen ztrátu všech území v Ilýrii, ale i ztrátu politického vlivu nad Řeckem. Řečeno bez příkras, Makedonie se stala římským vazalem.

Nástupcem Filipa V. se stal jeho nemanželský syn Perseus (179–168 před n. l.), jehož pokusy o vytvoření protiřímské koalice nezůstaly utajeny. Římská říše tak zorganizovala další ozbrojenou akci. Ve 3. římsko-makedonské válce (171–168 před n. l.) byla makedonská armáda tvrdě poražena, král Perseus zajat a velké množství makedonských obyvatel prodáno do otroctví. Makedonie se dostala pod římskou nadvládu. I když ji byla zpočátku ponechána autonomie, po ozbrojených rebéliích proti Římanům byla na Makedonii uvalena přímá správa, když se v roce 148 před n. l. stala římskou provincií se Soluní (Thessaloniké) jako správním městem. Během 2. století před n. l. docházelo ještě k několika protiřímským vzpourám, ale obyvatelstvo nakonec nadvládu Říma přijalo. Spojení s Římem mělo pro Makedonii totiž i řadu výhod, k nimž patřil rozvoj hospodářství, rozmach měst, budování dopravní in-

frastruktury, jakož i vojenská ochrana proti barbarským nájezdům ze severu. Vzhledem k pokračující expanzi Říma na sever do Thrákie přestala být Makedonie v roce 45 n. l. hraničním územím, což přispělo ke stabilitě provincie. Sídlil také příliv římských kolonistů do některých makedonských měst. Stabilizace a hospodářský rozkvět však neměly mít dlouhé trvání.

Politický a hospodářský úpadek říše se projevoval již ve 3. století n. l. a měl přímý dopad i na Makedonii. Řím nedokázal zabránit barbarům v pronikání na své území. V polovině 3. století pustošily Makedonii nájezdy germánských Gótů. Byli sice vytlačeni na sever, ale ve 4. století Gótové museli ustoupit na jih před postupujícími kmeny Hunů, kteří se zastavili až na hranicích Římské říše. Gótové získali od císaře Valense (vládl 364–378) ochranu, stali se spojenci (*foederati*) Říma, ale brzy povstali a plenili Thrákii.

Římská říše se záhy rozdělila na západořímskou a východořímskou (395) a po vytyčení hranic (437) se Makedonie definitivně stala součástí východní části (pozdější Byzance) ovládané východořímskými císaři z Konstantinopole. Stala se teď silně zranitelnou, neboť se rozprostírala na jejím okraji, což se plně projevilo v době tzv. stěhování národů. Do oblasti stále častěji pronikali nájezdníci nejrůznějšího etnického původu, plenili území a ničili kdysi prosperující antická města. Také se často mísili s místním obyvatelstvem. Na konci starověku tak byla etnická skladba obyvatel Makedonie zcela odlišná ve srovnání s obdobím Alexandra Velikého.

Také proslulí Hunové zanechali značné škody v Makedonii při svém průniku do nitra Balkánu v první polovině 5. století. Po smrti Attily († 453) se říše Hunů v Panonii sice rozpadla, ale Balkánský poloostrov si neoddychl, neboť oblast plnily již ve druhé polovině 5. století zejména kmeny východních Gótů (Ostrogóti).

Stěhování národů v oblasti Makedonie na přelomu starověku a středověku završil – vedle průníků kočovných Avarů a Prbulharů – především příchod slovanských kmenů, od nichž lze odvodit i etnický původ současných Makedonců.

Makedonie ve středověku

Příchod Slovanů na Balkán od 6. století probíhal prakticky souběžně s invazí turkoaltajských Prabulharů (Protobulharů) v 7. století, jejichž původním domovem bylo území mezi Uralem a Volhou. Prabulhaři jsou samozřejmě značně odlišní od pozdějších obyvatel středověkých bulharských státních útvarů. Je tomu tak i proto, že tvořili, vzdor dodatečným migracím svých příbuzných, jen poměrně úzkou, byť vládnoucí vrstvu, která se navíc poměrně rychle poslovanštila.

O přítomnosti Slovanů na Balkáně svědčí dokonce i původ názvů měst dnešní jižní Albánie – Debar jako sráz, Berat pochází ze slovanského Beligradu. O osudu Slovanů snad částečně napovídá i jejich označení u ostatních balkánských národů. Název pochází z latinského slova sclavus, v rumunštině má podobu șchei, v albánštině shqa, plurál shqe. Vždy se jedná o synonymum pro slovo otrok (podobný původ má ostatně i pro západoslovanské kmeny označení Vendi, Venedi apod.). Pochopitelně v praxi se ani zdaleka nejednalo vždy o otroky – ovšem s těmi tito „cizinci“ (nepočítáme-li válečná tažení Slovanů, často ve spojení s Avary) přicházeli zpočátku v každodenní realitě nejspíše do kontaktů.

Slovanské kmeny byly v té době roztříštěné do více kmenových svazů, z nichž na teritoriu Makedonie vynikali například Strumičané. Ti ovládli území Makedonie na úkor Byzance a koncem 7. století se pokusili dobýt i Soluň. Ale císař Konstantin IV. (vládl 668–685) Slovy roku 680 porazil. To je ale nezastavilo a Slované i nadále obsazovali a ovládali rozsáhlé venkovské oblasti Byzance a místní obyvatelstvo jimi bylo poměrně brzy asimilováno. Slované ale v oblasti přiléhající k Černému moři získali i dalšího nepřítele, a tím byli kočovní Prabulhaři, kteří tu v čele s chánem Aspruchem na konci 7. století ustanovili svůj stát. Ovšem i oni se brzy poslovanštili a i samotní Bulhaři (tedy vládnoucí vrstva) jsou pokládáni za Slovany i v byzantských kronikách nejpozději už v 9. století. Slované pak společně s Bulhary bojovali proti Byzanci, i když existují záznamy svědčící také o jejich vzájemných střetech. Slova-

nům v Makedonii, kteří byli rozděleni do různých kmenových skupin – Berziti, Dragoviči, Smoljané, již zmínění Strumičané, Vajuniti aj. – se vlastní státní útvar na tomto území nepodařilo vytvořit.

Zato se do rodiny evropských států definitivně připojilo Bulharsko, a to v okamžiku, kdy bulharský panovník Boris I. (vládl 852–889) přijal křesťanství.

Byzanc zatím pokračovala s politikou podmaňování slovanských oblastí v okolí Soluně a celé Thesálie i v 8. a v první polovině 9. století. Byzantská říše používala se střídavými úspěchy nejrůznější způsoby – od válečného tažení k dosídlování jinými etniky i přesídlování slovanského obyvatelstva, ale až za panování císaře Michala III. (vládl 842–867; u nás je proslulý jako vysílatel věrozvěstů Konstantina a Metoděje, zatímco jinak je spíše znám pro svou přezdívku Opilec) došlo ke smíření Byzance se slovanským živlem a k integraci Slovanů do říše. Slované přestali být nazíráni jako barbari, i když většina z nich zůstávala i nadále pohany, byť bylo křesťanství v Byzanci státním náboženstvím. Ke christianizaci Makedonie dochází až v 9. století a je spojena především s působením žáků Cyrila a Metoděje vyhnaných z Velkomoravské říše po smrti Metoděje († 885) za vlády Svatopluka I. (vládl 870–894).

Byl to Rastislav I. (vládl 846–870), který pozval soluňské bratry na Moravu, ale jeho následník Svatopluk I. se nakonec obrátil k západnímu křesťanství a žáky Cyrila a Metoděje vyhnal. S radostí je naopak přijal bulharský panovník Boris I., za jehož vlády bulharská říše expandovala jak severním, tak i západním směrem – tedy do Makedonie – na úkor Byzance. Vyhnání žáci věrozvěstů se tak usadili na území současné Republiky Makedonie a vytvořili tu i cenná literární díla včetně životopisů obou řeckých bratrů, misionářů a světců.

V okolí Ohridského jezera se dodnes dochovalo dostatečné množství památek dokládajících činnost raných šířitelů křesťanství. Klášter sv. Nauma nedaleko albánských hranic nese jméno po svém zakladateli. Církevní a vzdělávací život na břehu Ohridského jezera budoval také Metodějův žák sv. Kliment nazývaný také Ohridský.

Současná makedonská historiografie opírá historickou paměť makedonského národa mimo jiné o skutečnost, že se

Makedonie v okolí Ohridského jezera (klášter sv. Nauma) v 10. století stala centrem staroslovanského jazyka a vzdělanosti. Vyhnaní žáci Cyrila a Metoděje z Velké Moravy údajně vytvořili v Ohridu první makedonské písmo (tím se míní cyrilice) a stali se pro Makedonce obranným štítem proti bulharskému nacionalismu. Sv. Kliment pak měl založit „první slovanskou univerzitu“. Současní Makedonci se rovněž domnívají, že tehdejší rozvoj kultury a vzdělanosti na území dnešní Makedonie měl velký význam nejen pro makedonský národ, ale i pro ostatní Slovany, když většina z nich převzala cyrilici jako písmo a staroslověňštinu (církevní slovanštinu) jako bohoslužebný jazyk. Kořeny jazyka, do něhož Cyril a Metoděj překládali Bibli a další bohoslužebné texty, pak už vcelku právem spojují s „nářečím“, které používalo slovanské etnikum v okolí Soluně, odkud oba vzdělání řečtí učenci pocházeli. Problém ovšem je, zda to bylo nářečí makedonské. Konstantin a Metoděj vycházeli při překladu textů do staroslověňštiny ze soluňsko-makedonského dialektu. A tento dialekt byl při formování staroslověňštiny jako prvního slovanského spisovného jazyka dotvářen řečtinou.

Dnešní makedonský jazyk byl kodifikován až po 2. světové válce a o rozdílném východním (bulharském) a západním (protomakedonském) dialektu, které stály u zrodu moderního bulharského a makedonského jazyka, lze hovořit až od 19. století. Přesto se stále „tradiuje“ – a to i mezi jinak ctihodnými slavisty – že staroslověňština vznikla na základě makedonštiny (západomakedonského dialektu), respektive v Bulharsku, že jejím základem je stará (slovanská) bulharština (nezaměňovat s turkickou bolgarštinou původních vládců).

Na přelomu 9. a 10. století, v období panování Simeona (Symeona) I. (vládl 893–927), prožívá starobulharská říše svůj „zlatý věk“. Makedonie se stala dokonce po dobu několika desetiletí střediskem bulharského státu, rozkvět prožívá například Ohrid. Následující úpadek říše zapříčinily hlavně ničivé nájezdy Maďarů v první polovině 10. století. Oslabené pozice Bulharska využila Byzanc a po bojích, v nichž vynikal zejména byzantský císař Basileos II., zvaný proto Bulharobijec (vládl 976–1025), začlenila bulharské území zpět pod kontrolu Cařihradu. Bulharská říše však nebyla zcela zničena. Jej cent-

rum se přes odpor Byzance přeneslo více na západ, právě na území současné Makedonie. A tak se koncem 10. století mezi Ohridským a Prespanským jezerem zformovala říše Samuelova s centrem v Ohridu, která zanikla až roku 1014; někdy se jí také říká Makedonské císařství. Ovšem i Samuel (též Samuil; na cara korunován 997) prohrál v bitvě s vojskem byzantského císaře Basilea II. v roce 1014 a během následujících pěti let si i Makedonii, v níž vládli rok Gavril Radomir a další tři roky Ivan Vladislav, od roku 1018 na další dvě staletí znovu podmanila Byzanc.

Podle bulharských názorů se zcela jasně jednalo o západo-bulharskou říši. Makedonská historiografie naopak tvrdí, že se jedná o přímý důkaz existence středověké makedonské státnosti a také „prvního makedonského cara“ Samuela.

V každém případě se zásadně změnily politické, správní i sociální poměry, nicméně církve si zachovala jistou autonomii, například měla i nadále svého arcibiskupa v Ohridu. I tady se stanoviska Bulharů a Makedonců rozcházejí. Podle Bulharů se jednalo o nepřerušenu kontinuitu bulharské církve. Naopak Makedonci tvrdí, že se podařilo i na další staletí zachránit vlastní makedonskou autokefální církev. Skutečnost je taková, že teprve zrušením ohridského arcibiskupství roku 1767 se Řecké pravoslavné církvi konečně podařilo prosadit prakticky monopol nad křesťanským náboženstvím na Balkáně. Tato hegemonie však netrvala dlouho, neboť v souvislosti s národním obrozením balkánské národy usilovaly také o vlastní autokefální církve bez řeckého poručníkování.

Nadvládu Byzance nad Makedonií ovšem přerušovaly ve druhé polovině 11. století opakované invaze Normanů a křižácké výpravy ze západní Evropy, které pokračovaly i ve 12. století a začátkem 13. století. Tehdy se jižní část historické Makedonie dočasně ocitla pod vlivem Latinského císařství, které se na Balkáně vytvořilo v letech 1204–61 v důsledku 4. kruciáty a díky zesláblé moci a dynastickým sporům v Byzanci. Samotné Latinské císařství se obklopilo řadou vazalských – ale v podstatě samostatných – států, z nichž na území starověké Makedonie a Thesálie zasahovalo především Soluňské (Thesalonské) království. Zprvu bylo pod vládou dynastie Monferrat (1204–24), aby přešlo pod byzantský rod Angelovců (1224–46) a změni-

lo se na Thesalský despotát, připojený k Byzanci znovu až roku 1318. Zájem o Makedonii mělo přitom hned několik sousedních útvarů, jednotným cílem všech pak bylo zbavit se nenáviděných Latinů.

Za vlády Ivana Asena II. (1218–41) se Makedonie dočasně stala součástí obnoveného bulharského státu (2. bulharská říše), který ale po smrti Asena začal rychle upadat a Makedonii si neudržel. Navíc se v průběhu 13. století na Balkáně vynořil nový konkurent Bulharska i Byzance – sílící středověký srbský stát.

Srbský panovník Štěpán Uroš II. Milutin (1282–1321) získal na úkor Byzance severní část Makedonie včetně Skopje už na počátku své vlády roku 1282. Celou Makedonii se pak podařilo srbskému státu ovládnout za panování Štěpána Dušana, jenž se ve Skopji, které se stalo střediskem říše, nechal roku 1346 slavnostně korunovat na „cara Srbů a Řeků“. Slavný středověký stát Srbů, říše Dušanova, se až do jeho smrti roku 1355 rozprostíral od Bělehradu přes Skopji, Peč a Prizren a s výjimkou města Soluně a jejího nejbližšího okolí zahrnoval také Thesálii. Po smrti Dušana se ale srbský středověký stát začal rozpadat, jeho jednotlivé části pak ovládli zámožní feudálové, což platilo také pro Makedonii.

V té době už postup osmanských Turků jihovýchodní Evropou znepokojoval Byzanc, Bulharsko i Srbsko. Turkům se cesta k ovládnutí Makedonie zcela otevřela po vítězné bitvě u řeky Marici nedaleko Adrinopole (Edirne) roku 1371. Celá Makedonie se dostala pod přímou správu Osmanské říše ještě před koncem 14. století. Osmané tak mohli snadno pokračovat v podrobování ostatních částí Balkánu. Bitva na Kosově poli v roce 1389 rozhodla o více než pět staletí trvajícím panství Osmanů v jihovýchodní Evropě. Pád Konstantinopole do rukou Osmanů roku 1453 znamenal už jen symbolickou historickou tečku za existencí Byzantské říše. Ještě o několik desetiletí déle vzdorovaly Osmanům nepoddajné albánské kmeny, které v boji proti Turkům sjednotil George Kastrioti, známý pod jménem Skanderbeg. Symbol klanu Kastriotů, dvouhlavý orel na červeném pozadí, se stal oficiální vlajkou Albánie a zároveň i národním symbolem všech Albánců.

Osmanská říše a Makedonie

Příchod osmanských Turků do Makedonie od konce 14. století změnil státně-organizační strukturu a kolonizace území velkým množstvím turecky hovořícího obyvatelstva z asijského kontinentu ještě více obohatila, či spíše zkomplikovala už beztak složitou etnickou strukturu místní populace.

Centralizovaný sultanát s pevnou byrokratickou strukturou nelze ani správou, natož rozsahem nijak srovnávat s předcházejícími středověkými státními útvary na území Makedonie. Sultán vládl spolu s Vysokou portou (*diván*), sborem nejvyšších úředníků říše. Území ovládaná Osmany přímo se dělila na *elájety* (provincie), v jejich čele stáli pašové (*vezírové*). Elájety se dále dělily na *sandžaky* a nejnižší správní jednotkou pak byly *vilájety*. Makedonie se nejdříve nacházela v elájetu Rumelie a byla rozdělena do 3 sandžaků (Paša, Kjustendil, Ohrid), později patřila pod Kavalu, Soluň a Skopji. Názvy správních jednotek i jejich hranice se během dlouhého trvání Osmanské říše přirozeně měnily.

Oficiálním náboženstvím Osmanské říše byl islám. Velký muftí nebyl jen duchovní, ale patřil také k hlavním mocenským představitelům říše. Ústřední myšlenkou islámu je koncepce společenství věřících bez ohledu na etnickou příslušnost nebo jazyk. Na druhé straně je islám ze své podstaty tolerantní vůči lidem Knihy (tedy Bible) a v tomto případě židům a křesťanům. Tento respekt k příbuzným monoteistickým náboženstvím se odrazil i v náboženském systému říše.

Osmanská říše byla zejména zpočátku silně pluralitním sultanátem, po náboženské i etnické stránce, i když muslimové jednoznačně patřili k privilegované skupině obyvatel, tj. měli přístup do úřadů, mohli jezdit na koni a nosit zbraň. Jinověrce však neměli zájem nijak utiskovat ve víře, ti za to museli pouze platit zvláštní daně. Muslimy, kteří před rokem 1870 tvořili zhruba třetinu obyvatel Makedonie, nelze zjednodušeně označovat jen jako Turky. Ti totiž představovali pouze jednu skupinu muslimů, i když je tento pojem poněkud zavádějící, neboť i samotné označení Turci se vztahovalo na nevzdělané a ven-

Toto je pouze náhled
elektronické knihy. Zakoupení
její plné verze je možné v
elektronickém obchodě
společnosti eReading.